

EUGEN SIMION

Secolul al XIX-lea
în
doi mesianici chibzuiți
și
un vizionar mistic

NICOLAE BĂLCESCU
MIHAIL KOGĂLNICEANU
ION GHICA

Prefață de Oana Camelia Șerban

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

Cuprins

<i>PREFAȚĂ – Cum iubesc doi mesianici chibzuți și un vizionar mistic altceva decât o țară? Un revoluționar, un reformist și un diplomat cu scrisorile deschise (Oana Camelia Șerban) .....</i>	<i>7</i>
ARGUMENT.....	21
SPIRITUL VEACULUI.....	29
I. „Numărul de aur al istoriei moderne” și miturile lui.....	31
1. O revoluție ce deschide calea și ordonează spiritul veacului.....	39
2. Mitul națiunii.....	40
3. Mitul progresului.....	41
4. „Le Mal du siècle”. Taedium-vitae. L’ennui. Progresul „dans le monde ennuyé”	42
5. Spiritul voiajor. Călătoria romantică. Explozia genurilor confesiunii	46
6. Politica – „sufletul omului modern”	48
7. Secolul istoriei, secolul istoriografiei ca filosofie și morală a istoriei.....	49
II. Fiziologia unei generații și miturile sale	53
1. Mitul național.....	56
2. Mitul istoriei	57
3. „Literatura este politica noastră cea mai bună”	59
4. Un „digresis” necesar. Punctul de vedere al lui E. Lovinescu despre generația de la 1848 și despre junimiști. Cazul Maiorescu. Tradiționalismul lui Eminescu....	61
5. „Moderatismul” și radicalismul ca forme de «acție» politică: Cezar Bolliac și C.A. Rosetti.....	67
6. Fiziologii. Tradiționaliști, „pantalonari” și mesianici cumpătați.....	70
7. Orient și Occident. O fabulă neîncheiată	73
8. Mitul naturii.....	79
9. „Homo dixneuviémis” în varianta românească și „prepoziția” lui. Galeria spiritelor mesianice. Din nou	

Heliade Rădulescu și Ruset. Alecsandri – spiritul solar al generației.....	83
10. Un moment „kairotic”. Alexandru Ioan Cuza și sfătuitoarul său, Mihail Kogălniceanu.....	91
11. Lumea românească și „prejudețele ei”.....	97
12. Bunele și relele moravuri. Plăcerile și dichisurile unei aristocrații pestrițe. Imitația formelor occidentale. „Salonul” ca spațiu monden de socializare și educare a năravurilor.....	103
13. Moraliștii. Cum ne vedem noi înșine și cum ne văd străinii în „secolul cel lung”.....	108
14. Artistul și dualitatea sa demonică. Poetul revoltat și profetic. Cultul lui Satan. Răul care încolțește în lume. Geniul mesianic și geniul pustiu. Viziunea lui Eminescu	116
15. Orice epocă are „portretul, privirea și surâsul ei”	121
16. Românii în secolul progresului. Cultura precede civilizația. „Portretul” Artistului. Mesianismul lui ardent și surâsul său melancolizant.....	125
NICOLAE BĂLCESCU.....	133
I. Scurt eseu biografic.....	135
1. Fiul Zincăi Bălcescu tulbură „liniștea obștii”	135
2. Tânărul carvonar valah are o misie profetică de împlinit.....	140
3. „Duhul junimei d-aici [din Franța] încă s-a format bine”	145
4. Misiune pacificatoare în Transilvania.....	149
5. Conflicte în sânul emigrației. Înfumuratul Eliad... ..	152
6. Diplomația împăciuitoare eșuează. Despre principiul naționalității. Cazul Bolliac	158
7. „Une révolution démocratique et sociale était à faire. Tel fut notre but et le programme de 1848”	162
8. Febrilitatea acției și semnele bolii.....	166
9. Proscrisul Bălcescu vrea să-și revadă țara... ..	169
II. Suferințele și iubirile tânărului Bălcescu.....	175
1. Relațiile în familie	175
2. Despre iubire și prieteșug	179
3. Dragostea lumească și dragostea mistică pentru națiune.....	185
4. Modelul femeii eroice.....	187
III. Istoria ca știință. Despre „obiceiuri și chipul de viață”	192
1. „Istoria este cea dintâi carte a unei nații”	192

2. Epicismul interior	197
3. „Nădejdea civilizației popoarelor este în comunicația ideilor [...], nu în duhul concuistiei	201
4. „Despre aristocrația de bani și de stare”	205

IV. Un roman istoric indirect. *Românii supt Mihai-Voievod*

<i>Viteazul. Modelul Principelui răsăritean</i>	208
1. Din nou despre rolul mesianic al istoriei. Despre „sfințenia dreptului”	210
2. Stilul vizionar al istoricului și modelul eroului național	214
3. Moravuri medievale răsăritene.....	217
4. O nuvelă istorică: <i>Călugărenii</i>	221
5. Bătălia de la Sibiu. Discurs despre virtutea bărbăției și despre patimile necuviincioase. Arta războiului și un erou cuprins „de un viscol de mânie”	224
6. Un prozator al maselor în mișcare	227
7. Puțină tipologie. Suferințele dreptului Ștefan Iojica.....	230
8. Nestatornicul Sigismund. Imaginea unui Principe machiavelic în lumea central europeană.....	233
9. Arta portretului. Codul etic medieval.....	237
10. O poemă romantică neîncheiată. Imaginea Principelui religios	242

MIHAIL KOGĂLNICEANU.....247

I. Biografia pe scurt.....249

II. Anii de formare a unui istoric preocupat de

„duhul național”	257
1. Un tânăr trimis la studii în Occident se adresează cu „multă fiască plecăciune” băbacăi strâns la pungă.....	257
2. Viața la Lunéville nu-i deloc ușoară pentru fiul cuminte și respectuos al Agăi Kogălniceanu	263
3. În drum spre Berlin. Ajuns aici, tânărul Kogălniceanu solicită „un peu plus de liberté” și, evident, parale	271
4. Un student ambițios. „Vreau să mă instruiesc, vreau să mă întorc în Moldova bogat în cunoștințe”	276
5. „Histoire de la Moldavie et de la Valachie”	281
6. Fiul se căiește de „răile [sale] lucruri”	284
7. Întoarcerea în țară. Ce i-a plăcut și ce nu i-a plăcut tânărului moldav în Occident?! Cu ce hrană spirituală revine?.....	288

III. Despre moldo-valahi și despre obiceiurile, gusturile

Respect și moravurile lor patriarhale. O schiță de istorie scrisă la 20 de ani.....	293
Un Principe – Mihai Viteazul – „demn de primul tron al lumii”	293
 IV. Un spirit întemeietor și un „meliorist” sfătos. Un „organicist” incoruptibil când este vorba de „monumentele părintești”	299
1. Un spirit mesianic care recomandă moderația și chibzuința. „Mania primejdioasă a imitației”. „Critica nepărtinitoare”	299
2. „Geniul se află în toate națiile și în tot pământul; are trebuință numai de slobozenie, ocrotire și prilejuri să se arate”	307
3. Cursul de istorie națională. Istoria ca „bun filosof” și sujet pentru literatură.....	310
4. Xenomanie și romanomanie	314
5. „Neadormita priveghere”. Programul ideologic, moral și cultural al mesianicului care nu se grăbește.....	316
6. „Când revoluțiile încep, civilizația încetează”. Progresul pacinic. „O țintire domoală spre bine”. „Politica – sufletul lumii moderne”	319
7. Din nou despre critica literară și despre spiritul de bună rânduială în societate și în literatură	323
8. „Pamfletistul” Kogălniceanu.....	329
 V. Povățuitor al nației. Filosof al bunului simț.....	332
Moralistul Kogălniceanu.....	332
 VI. Jurnal de călătorie.....	339
Un voiajor cusurgiu.....	339
 VII. Fiziologii.....	345
1. Epica din discursul ideologic. O narațiune „florenească”. Dvoraninul Stihescu și Colonelul Leșescu sau despre tradiția sănătoasă și progresul dezământat.....	345
2. Fiziologia provincialului	350
 VIII. <i>Iluzii pierdute</i> . Epica ideologică și sentimentală	354
1. Despre „sfada ghelfilor și a ghibelinilor” ieșeni.....	354
2. Portretul femeii moldave.....	357
3. Citind pe Fénelon, eroii lui Kogălniceanu se îndrăgostesc.....	360

IX. <i>Tainele inimei</i> sau despre cinci feluri de a întâmpina progresul	364
1. Un roman cu multe „digresis”-uri	364
2. Tradiționalistul înțelept Stihescu și vărul său, Colonel Leșescu, partizan al progresului cu orice chip	369
3. Discursul naratorului	371
X. Proza istorică și politică	375
1. Epica din interiorul discursului istoric	375
2. Descrierea unei bătălii făcută de un romancier istoric care l-a citit, probabil, pe Shakespeare.....	379
XI. Proza oratorică	386
1. Farmecul unui orator sfătos nu lipsit de maliție	386
2. Portretul unui Trahanache universitar	393
3. Contra „logogachiei” (beției de cuvinte)	399
4. Polemica dintre inchișitorul domn Ressu și piosul domn Pascu în legătură cu muzica militară și Catedrala din Galați.....	404
5. Revoluția de la Ploiești văzută dinspre elegiaca Moldovă.....	406
6. Un discurs stoic recapitulativ. O viață și o știință puse în serviciul nației. Spiritul mesianic chibzuit privește în urmă cu melancolie.....	408
ION GHICA	417
I. Biografia unui „graeculus subtil” care se trage dintr-o familie ce a dat Principatelor Române nouă domnitori.....	419
1. Anii de studii la Paris. Aici urmașul domnilor români, nepotul lui Ion Câmpineanu, rudă cu Iancu Văcărescu, descoperă că „toată filosofia este în științe” și vrea să devină inginer și economist.....	419
2. Întoarcerea în țară. Călătoria spre Iași. Doi amici care vor intra în istoria literaturii.....	426
3. Diplomatul revoluției. Exilul. Neînțelegerile dintre „frați”. Conflictul cu Heliade, „fiul soarelui” care „se apoteozează”	435
4. Bey și, apoi, Prinț de Samos	438
5. Călătoriile prin Arhipelag. Vizita lui Bolintineanu.....	441
II. Corespondența cu Sașa, „Ma Belle Mie”	445
1. Prințul din Arhipelag nu-și neglijează moșia și nici „toute la marmaille” (liota de copii) din țară	445

2. Meditații despre filosofia de viață, aristocrație, putere, clase sociale, instrucțiunea publică	450

III. Omul politic. Un spirit sincronic, prudent și temperat.

Un bun negociator.....	457
1. Omul politic	457
2. De patru ori președinte al Academiei Române	460

IV. Opera literară.....	465
Schița unui „romant” de moravuri: <i>Istoria lui Alecu Șoricescu</i>	465

V. Memorialistica	473
1. Prozator al Bucureștilor.....	473
2. Memorialistul nu are încredere decât în amintirile bătrânilor care au trăit evenimentele. „Cum să fac ca să fie clar și scurt” în narațiune?.....	481
3. Strategie epică balzaciană	486
4. Darurile prozatorului urban	495

VI. Economie și literatură.....	499
1. Literatura ca pedagogie a națiunii.....	499
2. O schiță de tipologie, în continuare, „miticistă”	509
3. Un tablou de epocă; pagini noi din romanul Bucureștilor.....	510
4. În genul <i>fiziologiilor</i>	516

VII. Corespondența publică. Reflecții morale și politice.....	523
1. Un om al măsurii și al elocvenței	523
2. Un român european la 1850	529
3. Un spirit conjugal.....	534
4. Reflecții despre psihologia popoarelor tinere. O previziune surprinzătoare despre Europa: „numai sistemul de staturi unite ale Europei după modelul Statelor Unite ale Americii putea scăpa Europa de naufragiu”	536

Index de nume proprii.....	543

I. „Numărul de aur al istoriei moderne” și miturile lui

„Magnifique époque où nous sommes, âge viril de l’humanité [...]. Dans l’art il a tous les génies, dans la science il accomplit tous les miracles [...].”

Victor Hugo

„Românii [...] sunt datori [...] a nu rămâne străini la tot ce face gloria și puterea secolului.”

Mihail Kogălniceanu (*Tainele inimii*)

„Îndată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înrăurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimii culturale este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi totuși și de a formula idei pentru omenirea întreagă [...]. La această chemare nu te poți împotrivi: a se uni în principiile de cultură este soarta neapărată a fiecărui popor european. Întrebarea este numai dacă o poate face ca un soț de asemenea sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpându-și și întărindu-și neatârnamarea națională sau plecându-se sub puterea străină.”

Titu Maiorescu

Secolul al XIX-lea, numit și *secolul cel lung*, pentru că se întinde de la 1789 până la 1914, este socotit de mulți ca *secolul națiunilor* sau *secolul romantic*. Alții îl numesc *secolul progresului*, *secolul burghez*, *secolul modernizării*. Victor Hugo îl proclamă *cel mai mare dintre secole pentru că este și cel mai agreabil*. „Autrefois il y avait un monde où l’on marchait à pas lents, le dos courbé, le front baissé... Aujourd’hui il y a un monde

où tout est vivant, uni, combiné, accouplé, confondu...” Mai rezervat, dar tot pozitiv este și Ion Ghica al nostru. Secolul său îi pare a fi unul în care s-a realizat „progresul social condus de progresul raționalismului”; [e] bazat pe *muncă* [și]; pentru el lucrează „toți oamenii de valoare, filosofi și eroi”. Filosoful postmodern Michel Foucault crede că secolul al XIX-lea este *secolul istoriei*, în timp ce secolul ce i-a urmat (secolul XX) a devenit *secolul spațiului*.

Sunt și alți istorici, scriitori, filosofi mulțumiți de secolul în care trăiesc, dar sunt și mulți alții care-l detestă cu sinceritate. În postmodernitatea noastră, unii îl neagă integral și în forme violente. Un exemplu în acest sens ni-l oferă Philippe Muray – un eseist contemporan – într-o carte de aproape șapte sute de pagini¹. El ia în răspăr „magnifica epocă” a lui Hugo și divină, glorioasă Franță a lui Michelet, împreună cu tot secolul al XIX-lea. „Sièclog”, cum se declară, el răstoarnă toate valorile și ierarhiile admise în „lungul secol”, creație – precizează el – a *ocultismului* și *socialismului* subversiv. Este iritat că „la dixneuvièmité” a devenit un substantiv comun în limba franceză, un *substantiv* care nu-și merită reputația. Opinia sa este că adevărata substanță a secolului, exaltat de romantici, este dominată de „insolența cea mai bogată și vastă” și că forțele care l-au creat și l-au manevrat sunt forțele oculte, subversive citate mai înainte. „*Ocultul* – explică el – este un progresism care nu reușește să mărturisească ceea ce caută”, iar *socialismul* nu-i decât „un ocultism ce preferă să nu reflecteze prea mult la propriul său fundament”.

Și, ca să încurce și mai mult lucrurile, eseistul se întreabă, retoric desigur, dacă *ocultismul* nu-i, în fapt, un *alt nume al socialismului* și dacă *socialismul* nu-i decât o „anticipare a visului care hrănește *ocultismul*”?! Ca să simplifice și să faciliteze demonstrația, el propune noțiunile combinate de *ocult-socialist* și *social-ocultist*. Și încă un fapt: spre deosebire de ceea ce se crede, scopul *socialismului* n-ar fi de ordin politic-economic, cum spun Marx și toți ceilalți filosofi materialişti

¹ Philippe Muray, *Le XIXe siècle à travers les âges*, Denoel, 1999.

Respect pentru oameni și cărți

ai istoriei, ci de ordin spiritual, religios. Rol, așadar, ocult. Ca să dovedească toate aceste secrete ale *secolului burghez*, Philippe Muray – un eseist, repet, cu fraza nervoasă și facilă, foarte abundentă – mărturisește că a petrecut mult timp (ani de-a rândul) scormonind în literatura lui Balzac, Hugo, Baudelaire, Zola, George Sand, Nerval, Michelet etc. pentru a descoperi acest filon ocult și socializant. A urmat, aici, pe Antonin Artaud, pe care îl citează în prima pagină a cărții (*Le 19e siècle devant nous*): „ne pas se livrer à la magie, suivre la vraie utérine et anale des choses”. Așa și face eseistul, într-un stil foarte personal (precipitat, delirant, digresiv), greu de urmărit la lectură și foarte puțin convingător.

Ce aflăm totuși, dacă insistăm? Aflăm că totul este o impostură majoră, o conspirație generală. Secolul al XIX-lea – *Numărul de aur al istoriei moderne* – nu-i decât un ghem de intrigi, mistificări, acțiuni dubioase. „Ocult – scrie el – pentru a ascunde socialismul. Socialism pentru a ascunde ocultul. *Ocult* nu-i decât un cuvânt ce ascunde sfârșitul oricărui fapt social [...]. Mașina care să producă clonele noastre. Premisele prezentului nostru [...]. Clarvăzător socialist. Slujitor al altarului Naturii. Timp în care pozitivistul îmbracă haine de prelat [...]. Frumosul timp naiv. Bavard. Somnambulic cu inima deschisă [...]. Vise încă premonitorii [...]. Cultul [ipocrit, desigur al] umanității.” etc. etc.

Dacă este să traducem aceste propoziții precipitate, ce cad ca o grindină în pagina eseistului, putem deduce – cu oarecare dificultate – că ceea ce se numește *spiritul progresist* al omului din veacul al XIX-lea (*homo dixneuviemis*), nu-i, în fapt, decât stilul mistificator al unui „voyant socialiste, évangelique-anarchiste”, prelungit până în zilele noastre.

O moștenire pe care Philippe Muray n-o acceptă cu niciun chip. Oricum, el are oroare de „la dixneuvièmité” și de oamenii ei ziși iluștri. Auguste Comte n-ar reprezenta în filosofia socială decât pozitivismul orb, Mme Blavatsky – viața ocultă, Hugo ilustrează grandios – cum îl știm – „l'école des zombis”, Renan nu-i decât „le sorcier de la science”, în fine, școala romantică, în totalitate, este „l'école de la

nécromantique". Vedetele ei sunt, de-a dreptul, avocații diavolului, alții – ca naturalistul Zola, este „al cincilea evanghelist” al ocultismului francez. Hugo, inevitabilul (*capo di capi*), reprezintă – în această panoramă infernală – *orgia ajutată de metempsihoză*, iar Nerval (discretul Nerval), luminat – cum știm din poeme – de *soarele negru al melancoliei*, n-ar fi decât „Pythagore en gilet rouge”.

Singurul care scapă de sarcasmul și blestemele facile ale nihilistului Philippe Muray este Baudelaire, dar nu de tot și nu cu toată opera sa. Îi place doar ultimul Baudelaire, cel din faza de agonie, Baudelaire retras în Belgia, bolnav, deprimat, în pragul neantului. Alege din manuscrisele poetului câteva fraze, de o mizantropie într-adevăr neagră, și scoate din ele ceea ce îi convine. Și anume pe acelea în care poetul respinge mai toate miturile romantismului, începând cu *Natura*:

„*Vous me demandez des vers pour votre petit volume, des vers sur la nature, n'est-ce pas? sur les bois, les grands chênes, la verdure, les insectes, – le soleil, sans doute? Mais vous savez bien que je suis incapable de m'attendrir sur les végétaux... je ne croirai jamais que l'âme des Dieux habite les plantes, et, quand même elle y habiterait, je m'en soucieraï médiocrement et considérerais la mienne comme d'un plus haut prix que celle des légumes sanctifiés...*”.

Din acest fragment, malițiosul, neobositul, inventivul Philippe Muray scoate, zic, argumente în favoarea opiniilor sale negative despre detestabilul spirit al „*dixneuvièmității*”: „El [Baudelaire] pleacă, deci. Fuge. Scapă. Revine contra-Naturii și contra-Cultului. Contra-Femeii și contra-Progresului. Spre ce? Spre romanul originilor sale? Spre tatăl detracat [...], spre bunicul ultracatolic, cel care a organizat represiaunile sângeroase din 1830 contra agitațiilor de la Lyon?”.

Făcând acest portret – un Baudelaire agonizant, părăsit de prieteni („*Je suis seul, sans amis, sans maîtresse, sans chien et sans chat [...]. Je n'ai que le portrait de mon père, qui est toujours muet*”) –, eseistul vrea să illustreze portretul unui secol negat acum vehement – în pragul dispariției sale – de

Respect pentru oameni și cărți

creatorul, în fapt, al modernității europene. Philippe Muray tranșează scurt și brutal lucrurile: „Du 19e siècle il [Baudelaire] a tout calomnié”. Polemistul șarjează, desigur. Uită deliberat să spună că Baudelaire, într-un moment de criză, neagă secolul său după ce l-a introdus în literatură și i-a dat, astfel, partea lui de eternitate. Mai mult, înainte de a denunța *Cultul Naturii*, *panteismul*, *progresul*, *păcatul original*, *Femeia* etc. și *de a calomnia totul* – cum spune comentatorul său –, Baudelaire a exaltat, în *Saloane* și, în genere, în însemnările sale despre literatură și artă, valorile secolului, începând cu Chateaubriand, Balzac, Victor Hugo, continuând cu Delacroix, Corot, Courbet etc. Și, înainte de orice, uită să spună că Baudelaire a ilustrat spiritul secolului său prin poezia sa... Chiar și atunci când progresismul emfatic și brutal îl oripilează.

Baudelaire este, cu adevărat, un *homo dixneuvièmis*, un tip reprezentativ pentru secolul său. Este, el însuși, *Portretul* exponențial „cu privirea și surâsul” enigmatic, de care vorbește undeva. Contestația intră în formula creatorului din acest secol în care geniul (*forma mentis*!) nu se simte totdeauna bine. Suferă, din când în când, cum zic filosofii romantici germani, de *incompletitudine* sau, în limbajul baudelairian, de *l'ennui*. Elogiază, mai întâi, „Arborele Sfânt al Progresului” (scris cu majuscule) care – zice el – va cuceri Europa și America (ceea ce s-a și întâmplat), apoi are rezerve când este vorba de relațiile dintre poezie și progres. La drept vorbind, el respinge ideologic agresivitățile progresului, dar le folosește ca sursă de inspirație.

Modernitatea se bazează, după el, pe o dualitate fundamentală („la modernité c'est le transitoire, le fugitif, le contingent – la moitié de l'art – dont l'autre moitié est l'éternel et immuable”). Progresul – reprezentat de industria ce „irupe în artă” – se întâlnește, adevărat, cu poezia, dar nu se confundă, nu se armonizează, pentru că – avertizează Baudelaire în *Salonul din 1859* – „poezia și progresul sunt doi ambițioși care se urăsc cu o ură instinctivă și, când se întâlnesc pe același drum, trebuie ca unul dintre ei să se pună în slujba celuilalt”.

În ce mod progresul poate sluji poezia sau, invers, în ce mod poezia se poate pune în slujba progresului – creatorul modernității lirice europene nu spune. Cine cedează, cine iese învingător din această ciocnire a orgoliilor transformate în ură? Nu putem ști cu exactitate. Experiența ne arată că, în relația dintre artă și ideologie (*tranzitoriul, fugitivul, contingentul, progresul* în formele lui materiale), arta învinge totdeauna... Așa că, dacă Baudelaire „calomniază” miturile secolului romantic – cum zice eseistul oripilat de *dixneuvièmitate* –, tot Baudelaire este, negreșit, poetul și esteticianul care reprezintă, prin creația lui majoră, dualitatea, complexitatea, profunzimile și, totodată, *bolile* secolului și, de la sine înțelese, spiritul lui.

Un spirit – cum avertizase Chateaubriand – „enchanté par l’Ange de la mélancolie” (*Atala*) și dominat de filosofia creștinătății. Și însângerat de o *Revoluție* – „piscine de sang où se levèrent les immoralités qui suillé la France”. Victor Hugo este de părere, dimpotrivă, că „sensul revoluționar este moral” și că *progresul* trebuie să înainteze pe o *pantă dulce*. Crede, de asemenea, că „progresul este modul omului” (modul de a gândi și de a fi) și că poetul este „o lume închisă într-un om”. Peste un secol, Jean Cocteau îl va conspecta și va spune că „poezia este o lume închisă într-o metaforă”. Ambele formulări sunt memorabile. Ele vor să sugereze întâi că poezia are forța de a concentra și exprima profunzimile spirituale ale lumii din afară și, în al doilea rând, că *le dehors* capătă expresivitate poetică numai dacă trece prin imaginația celui care îl percepe și îl scrie, adică poetul (*omul*). Aceste nuanțe figurează unul dintre miturile fondatoare ale secolului al XIX-lea: *mitul geniului*, creat de romantici. „Pour la création, notează Hugo, le poète est le sacré.”

Dacă Hugo vede partea grandioasă, mesianică a secolului, Baudelaire vede și partea lui *diabolică, duplicitară, misterioasă*. „Artistul însuși, zice el, nu-i artist adevărat decât cu condiția de a fi dublu și de a nu ignora niciun fenomen al dublei sale naturi.” Invocă pe Satan („O, Satan, prends pitié de ma long misère”) și cercetează *urâtul, răul, impuritățile realului*.

Respect pentru oameni și cărți

Pe scurt: „arta modernă are o tendință esențial demonică”, notează el. „*Geniul* («le germe indéfinissable du grand homme») trebuie – întocmai ca saltimbancul-ucenic – să facă în secret exerciții de mii de ori, înainte de a dansa în fața publicului, pentru a nu risca să-și rupă oasele.” Așadar, geniul nu trebuie să se bazeze numai pe inspirația lui, căci inspirația nu-i decât „recompensa exercițiului cotidian”. Îi laudă pe Chateaubriand pentru că a căutat „gloria imens dureroasă a melancoliei și a plictiselii”, pe Hugo – „mare, teribil, imens, cu o creație mitică, altfel spus: ciclopică” – pentru că reprezintă „forțele naturii și lupta ei armonioasă”, în fine, nu-i uită – în această gală a monștrilor sacri din secolul al XIX-lea – pe Balzac („mare, teribil, complex”) și nici pe Gautier („l’amour exclusif du Beau”). Nu-l ignoră, în această enumerare de creatori-mituri, pe Dumnezeu. Este drept, cu un argument prea puțin teologic: „Dumnezeu este singura ființă care, pentru a domni, nu are nevoie să dovedească faptul că există”. Și chiar de n-ar exista, „religia ar fi încă sfântă și divină”; „nu există nimic mai interesant pe pământ decât religiile”.

Toate acestea – și, desigur, multe alte idei, credințe, opinii morale și religioase, gusturi și dezgusturi în sfera artelor (în cazul Baudelaire, pictura și poezia sunt artele esențiale în gândirea sa estetică!) – definesc mitul de care aminteam mai înainte: *mitul geniului* și, mai mult sau mai puțin legat de el (ca manifestare spirituală), *mitul religiei*. Acesta din urmă nu-i un mit generalizat și nici nou. El este în cultură de când există, putem spune, lumea europeană. Evul Mediu este, se cunoaște, profund religios, iar *Sfântul* e tipul reprezentativ, alături de Cavaler – simbolul virtuții și al fidelității. *Epoca luminilor* – adică secolul enciclopediștilor – n-a reușit să suprimă Biserica și nici n-a putut minimaliza religia, dar le-a redus într-o oarecare măsură audiența sau, mai exact, i-a ținut în frâu pe teologi, cel puțin în Franța lui Voltaire. Romanticismul a readus creștinismul, prin Chateaubriand, în primul plan al moralei și al vieții spirituale, văzând în el o filosofie de existență și, mai mult decât atât, un fundament al creației literare.

Nu toți marii intelectuali ai secolului progresului cred însă în perenitatea religiei. Sunt atâtea exemple de spirite ateiste în această lume în schimbare. Să amintim doar pe Nietzsche care proclamă că Dumnezeu este mort sau s-a retras în lume. O idee ce a creat în secolul următor un puternic curent de gândire antireligios. Existențialistul Cioran publică, în 1937, o carte (*Lacrimi și Sfinți*) în care atacă toate simbolurile ortodoxiei, deși – dacă îi citim cu atenție textele (din volumul citat, dar și din confesiunile ulterioare) – vedem că el consideră că *nicio meditație nu este profundă dacă nu ajunge la religie*. Simone de Beauvoir se simte în totalitate liberă când află că Dumnezeu nu există. La fel Jean-Paul Sartre...

Modernul Baudelaire nu neagă pe Dumnezeu, dar slujește și pe Satan, ca, de altfel, mulți romantici, văzând în Satan un răzvrătit, un principiu al negației – necesar în logica existenței și, desigur, a artei. Satan pune în discuție inerția creației divine și a moralei curente. Renunțând la alte exemple, să conchidem: *mitul religiei* revine în forță în secolul romantismului, dar el nu este cultivat de toți. Primii moderni îl pun în discuție, *decadenții* postbaudelaireni îl contestă, alții – cei care, după vorba lui Rimbaud, *vizitează nevăzutul, neuzitul, nemirositul* din realitate – fac abstracție – în genere – de divinitate atunci când definesc „frumosul” și atributele creatorului de frumos, adică *artistul* în ipostaza de *geniu*.

Acesta și-a creat deja un mit încă de la începutul veacului al XIX-lea, odată cu primii romantici, și mitul se amplifică și acumulează semnificații și forme noi până la sfârșitul secolului. Putem spune, atunci, că *mitul creatorului* este un element esențial în ecuația *spiritului dixneuviemist*. Esențial, dar nu unicul. Și nici cel mai important pentru lumea secolului, luată în totalitatea ei. Lumea secolului lui Napoleon, Chateaubriand, Hugo, Delacroix, Hegel, Baudelaire și Balzac, Nietzsche este mult mai complexă decât spune negaționistul exuberant Philippe Muray. *Ocultismul și socialismul* nu sunt unicele și nici cele mai semnificative (dacă, bineînțeles, le luăm în seamă) caracteristici ale spiritului său.

1. O revoluție ce deschide calea și ordonează spiritul veacului

Ceea ce numim *spiritul unui veac* este determinat însă nu numai de creația spirituală. Sunt și alte preferințe, mentalități, idealuri, modele etc. Punându-le la un loc, putem defini, cu aproximație desigur, un număr de mituri, adică o sumă de semne, simboluri, fantasmе cultivate cu mai mare frecvență într-o epocă, pornind de la ideea acceptată de filozofii culturii că fiecare epocă are un mod de a fi și de a se situa față de real.

Care pot fi miturile fundamentale într-un secol în care mai toate ideile și structurile sociale se schimbă – mai repede sau mai încet – în Europa postrevoluționară? Să facem un exercițiu de imaginație.

Trebuie să începem, cred, chiar cu *mitul revoluției* ca atare. După 1789, el se răspândește rapid în Europa spiritului, dar și în Europa socială, punând în discuție vechea ordine a lumii. Revoluția Franceză (aceea pe care o reconstituie și o povestește Michelet în chip excepțional cu puternice note epice într-o lucrare celebră în secolul său) devine contagioasă. Contagioasă, provocatoare și productivă. Ea ajunge în toate colțurile Europei și pune lumea în mișcare. Literatura este una dintre armele ei cele mai eficiente. Cum vom vedea, literatura se substituie, la noi și în tot restul Europei Orientale, politiciii sau, poate, invers. Revoluția este pe buzele tuturor. Unii ca Victor Hugo o divinizează, alții o detestă cu sinceritate. Chateaubriand o acceptă la început și își pune talentul și vocația diplomatică în sprijinul lui Napoleon (emanația revoluției), apoi, dezgustat de cruzimile împăratului, devine un contrarevoluționar fervent și redutabil... Pe scurt: mitul revoluției (în ambele variante) *deschide* Europa, determină (iarăși, pro sau contra) spiritul veacului. Tot ceea ce se face, în politică sau în artă, se face și se raportează la această mișcare radicală de idei și de mentalități care este revoluția. Ideologia revoluției, putem spune, vine la putere și ordonează veacul...

Mitul revoluției trage după sine un alt mit, acela al personalității ireductibile și inviolabile a omului, ca individ.